

Pathology of Financing by Issuing Waqf Sukuk in Iran

Majid Agha Taghi *

Received: 22/04/2018

Hossein Hasanzadeh Sarvestani **

Accepted: 21/01/2019

Alireza Saboori ***

Abstract

Muslim scholars have tried to design suitable Islamic financial instruments to meet the financing needs of different sectors of the economy by referring to the Islamic teachings of Islam. One of the instruments is the waqf Sukuk. Waqf Sukuk can play an important role in the development of public infrastructure. An investigation of the performance of the waqf sukuk in Iran shows that although the initial purpose desired by the designers has been achieved to a very limited extent, but wider use of this Waqf Sukuk requires a comprehensive pathology and accurate revise. In the present study, according to the literature of the subject and the interview with experts, the disadvantages of the issue of waqf sukuk in Iran and the considered solutions of experts for the elimination of disadvantage were identified and then according to the method of TOPSIS, disadvantages of experts consensus was ranked. The basis of the TOPSIS method is the choice of options that has the smallest distance from the positive ideal and the maximum distance from the negative ideal. The results of the research show that the disadvantage (low awareness of the authorities and the crowd people about the concept and function of the waqf sukuk), (lack of active use of cooperation and participation of people, and public charities for the marketing of issue of the waqf sukuk) and (insufficient advertising and marketing), Compared to other items are, the first, second and third most important damages to the issue of waqf sukuk in Iran.

Keywords: waqf, waqf Sukuk, Crowdfunding, Islamic finance instruments (sukuk).

JEL Classification: G19, O16, H00.

---

* Master Of capital market MBA, Kharazmi University, Tehran, Iran (Corresponding author)
majid.6264@gmail.com

** Assistant Professor, Finance Department, Faculty of Islamic Studies and management,
Imam Sadiq University, Tehran, Iran, H.hasanzadeh@isu.ac.ir

*** PhD student of Islamic Finance, Imam Sadiq University, Tehran, Iran, A.saboori@isu.ac.ir

آسیب‌شناسی تأمین مالی از طریق انتشار اوراق وقف در ایران

مجید آقایی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۰۲

حسین حسن‌زاده سروستانی**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۰۱

علیرضا صبوری***

چکیده

اندیشمندان مسلمان تلاش کرده‌اند تا با مراجعه به آموزه‌های اقتصادی اسلام، ابزارهای مالی اسلامی مناسبی را جهت پاسخ به نیازهای تأمین مالی بخش‌های مختلف اقتصاد، طراحی کنند. یکی از این ابزارها اوراق وقف است. این اوراق می‌تواند نقش مهمی را در پیشرفت زیرساخت‌های عمومی داشته باشد. بررسی عملکرد اوراق وقف در ایران نشان می‌دهد، اگرچه هدف اولیه مورد نظر طراحان تا حدود بسیار کمی تحقق یافته اما استفاده گسترده‌تر از این ابزار نیازمند آسیب‌شناسی همه‌جانبه و بازنگری دقیق است. در پژوهش حاضر بر اساس ادبیات موضوع و مصاحبه با خبرگان، آسیب‌های انتشار اوراق وقف در ایران و راهکارهای مدنظر خبرگان برای رفع آسیب‌ها شناسایی و در ادامه بر اساس روش تاپسیس آسیب‌های مورد اجماع خبرگان رتبه‌بندی گردید. اساس روش تاپسیس انتخاب گزینه‌ای است که کمترین فاصله را از جواب ایده‌نال مثبت و بیشترین فاصله را از جواب ایده‌نال منفی دارد. نتایج تحقیق بیان می‌دارد که آسیب‌های (اطلاع کم مسئولین و عموم افراد جامعه از مفهوم و کارکرد اوراق وقف)، (عدم بهره‌گیری فعال از همکاری و مشارکت نهادهای خیریه دولتی، عمومی و مردمی جهت بازاریابی انتشار اوراق وقف) و (تبلیغات و بازاریابی ناکافی) در مقایسه با سایر موارد، رتبه‌های اول، دوم و سوم مهم‌ترین آسیب‌های انتشار اوراق وقف در ایران هستند.

واژگان کلیدی: وقف، اوراق وقف، تأمین مالی جمعی، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک).

طبقه‌بندی JEL: H00, O16, G19.

* کارشناس ارشد MBA بازار سرمایه، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) majid.6264@gmail.com

** استادیار دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران

H.hasanzadeh@isu.ac.ir

*** دانشجوی دکتری مدیریت مالی، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران A.saboori@isu.ac.ir

مقدمه

بازارهای مالی وظیفه پشتیبانی از بخش واقعی اقتصاد را برعهده دارند تا شرایط لازم جهت توسعه و رشد پایدار اقتصادی را فراهم نمایند. حمایت این بازارها از بخش واقعی اقتصاد در قالب روش‌های مختلف تأمین مالی صورت می‌پذیرد. کشورهای اسلامی که فعالیت‌های خود را در قالب اصول شریعت انجام می‌دهند امکان استفاده از ابزارهای ربوی را ندارند. این امر موجب شد تا متفکران مسلمان به فکر ایجاد ابزارهای جایگزین باشند. آنان توانستند با رعایت ضوابط شرعی و نیازهای واقعی جوامع اسلامی، انواعی از ابزارهای مالی را طراحی کنند.

در جهان امروز مشارکت گسترده مردم در تمامی فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی یکی از ملزومات دستیابی به توسعه پایدار به شمار می‌رود (رحیمی و یزدخواستی، ۱۳۹۱، ص. ۳۲۱). چگونگی تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی که به نوعی منافع آن شامل عموم افراد جامعه می‌شود، در حال حاضر به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی کشورهای اسلامی در حال توسعه، مطرح است (ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱). کشورهای اسلامی باید به دنبال طرحی از ابزارهای جدید مبتنی بر اصول اسلامی جهت تأمین مالی باشند. اوراق بهادار وقف (صکوک وقف) یکی از ابزارهای مالی اسلامی است که در کشورهای اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرد (سروش و صادقی، ۱۳۸۶، ص. ۱۶۰). اوراق وقف یکی از ابزارهایی محسوب می‌شود که می‌تواند نقش مهمی را به عنوان یک ابزار مالی اسلامی در توسعه زیرساخت‌های عمومی داشته باشد (موسویان و سروش، ۱۳۹۰، ص. ۳۲).

حال که بیش از چند سال از انتشار نخستین اوراق وقف در ایران می‌گذرد و این‌که بعد از این مدت هنوز توسعه فراگیری نداشته است، آسیب‌شناسی این اوراق و شناسایی کاستی‌های آن در اجرا نسبت به مقام نظر ضروری به نظر می‌رسد. در پژوهش حاضر بر اساس ادبیات موضوع و مصاحبه با خبرگان، آسیب‌های انتشار اوراق وقف در ایران و راهکارهای مدنظر خبرگان برای رفع آسیب‌ها شناسایی و در ادامه بر اساس روش تاپسیس آسیب‌های مورد اجماع خبرگان رتبه‌بندی می‌گردد.

۱. ادبیات موضوع

۱-۱. ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)

صکوک جمع صک به معنای سند و سفته است و معرب واژه چک در فارسی است. اعراب این واژه را توسعه داده و بر کلیه انواع حوالجات، تعهدات و اسناد مالی به‌کار بردند (نجفی، ۱۳۸۵). استاندارد شرعی شماره ۱۷ (سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی) صکوک را این‌گونه تعریف کرده است: «گواهی‌های با ارزش اسمی یکسان که پس از اتمام عملیات پذیره‌نویسی، بیانگر پرداخت مبلغ اسمی مندرج در آن توسط خریدار به ناشر است و دارنده آن مالک یک یا مجموعه‌ای از دارایی‌ها، منافع حاصل از دارایی و یا ذینفع یک پروژه یا یک فعالیت سرمایه‌گذاری خاص می‌شود» (سروش، ۱۳۸۶).

تقسیم‌بندی صکوک:

این تقسیم‌بندی مبتنی بر هدف سرمایه‌گذار تعیین شده است:

۱) اوراق بهادار غیرانتفاعی (اوراق وقف و قرض الحسنه)

۲) اوراق بهادار انتفاعی:

۳) با درآمد ثابت (اوراق اجاره، مرابحه، سلف، استصناع و رهنی)

۴) با درآمد متغیر (اوراق مشارکت، مضاربه، مساقات و مزارعه) (حسینی و

همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۸).

۲-۱. وقف

۱-۲-۱. تعریف لغوی وقف

وقف در زبان فارسی به معنی ایستادن، فرونشاندن و حبس کردن مال برای کارهای نیک آمده است (عمید، ۱۳۶۳، ص. ۱۱۹۳). در فرهنگ لغات زبان عربی معانی متفاوتی از قبیل ایستادن و تأمل کردن ذکر شده است. فرهنگ لاروس حبس کردن عین ملکی و مصرف کردن منفعت آن در راه خدا را بیان می‌کند (جر، ۱۳۹۳). در کتاب لغت المعجم الوسیط نیز معنی مشابهی دیده می‌شود و به معنای عام فرونشاندن و حبس کردن مال برای کارهای نیک ذکر شده است (بستانی، ۱۳۸۲).

۱-۲-۲. تعریف فقهی و حقوقی وقف

در اصطلاح، تحبیس و تلبیس مال را وقف گویند. بنابراین عقد وقف عقدی است که به موجب آن فردی عین مال خود را تحبیس (حبس) نموده و منافع آن را برای صرف در راه‌هایی که مشخص می‌کند، تلبیس (رها) می‌نماید (حلی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص. ۲۱۱).

قانون‌گذار در ماده ۵۵ قانون مدنی، وقف را این‌گونه تعریف می‌کند: «وقف عبارت است از اینکه عین مال حبس و منافع آن تسبیل شود» بنابراین، عقد وقف عقدی است که به موجب آن فردی عین مال خود را تحبیس کند، و منافع آن را جهت صرف در راه‌هایی که مشخص می‌کند، رها نماید.

۱-۲-۳. اوراق وقف (صکوک وقف)

یکی از بحث‌های که امروزه در رابطه با وقف مدنظر قرار گرفته، استفاده از ابزارهای نوین مالی از جمله اوراق وقف است. اوراق وقف هم از سوی کمیته فقهی سازمان بورس مطابق با فقه امامیه، مشروع شناخته شده و هم از سوی مجلس شورای اسلامی به منظور عملیاتی کردن آن در سازمان اوقاف و امور خیریه به تصویب رسیده است.

اوراق وقف، اوراق بهادار بانامی است که به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین (زمان احداث پروژه) منتشر می‌شود و به واقفینی که قصد مشارکت در ساخت طرح‌های عام‌المنفعه و غیرانتفاعی نظیر بیمارستان‌ها، مدارس روستایی و خانه‌های سالمندان را دارند، واگذار می‌گردد (موسویان، ۱۳۹۱، ص. ۴۸۱). به عبارتی طرح‌های عام‌المنفعه و غیرانتفاعی که متولی ساخت آن دولت است و به علت کسری بودجه با مشکل تأمین سرمایه آن مواجه می‌باشد، با سرمایه خیرین و واقفین ساخته شده و در اختیار عموم مردم قرار می‌گیرد. در این وضعیت هم مشکل تأمین کسری بودجه دولت برای ساخت این نوع طرح‌ها حل شده و هم خیرین و واقفین را در نیل به اهداف خداپسندانه‌شان یاری می‌نماید. هدف از عرضه اوراق وقف، ایجاد موقوفات جدید به صورت گروهی و به عبارت دیگر وقف مشارکتی و جمعی است. این صکوک برای مردم و خیرین امکان سهیم شدن در سنت پسندیده وقف را با مبالغ اندک فراهم می‌آورد.

۴-۲-۱. کاربردهای اوراق وقف

ریشه‌کن کردن فقر، دستیابی به عدالت اجتماعی - اقتصادی و توزیع منصفانه درآمد از مهم‌ترین اهداف نظام اقتصادی در اسلام است. از این رو سیستم مالی اسلامی باید به گونه‌ای طراحی و تدوین شود که بیانگر ویژگی‌های منحصر به فرد و متمایز باشد (مصباحی‌مقدم و همکاران ۱۳۸۸، ص. ۶۰). اوراق وقف به جهت کاربردهای در طرح‌های عام‌المنفعه، ایجاد اشتغال برای اقشار آسیب‌پذیر و تأمین بخشی از نیازهای ضروری جامعه، تأثیر قابل توجهی بر عدالت توزیعی جامعه می‌گذارد، هرچه سهم این اوراق بیشتر شود، انتظار می‌رود فاصله طبقاتی در جامعه کمتر شود.

اوراق وقف، علاوه بر بعد فقهی، از جهت معیارهای اقتصادی و اجتماعی نیز قابل بررسی است، این اوراق از نوع ابزارهای مالی غیرانتفاعی هستند، بنابراین می‌توانند با اهداف و سلیقه‌های افراد خیر و نیکوکاری که به دنبال مشارکت در سنت حسنه وقف و میراث جاویدان هستند، همسو باشند. همچنین این اوراق می‌تواند در مواقع نیاز، ابزاری برای تأمین مالی دولت، شهرداری‌ها و مؤسسه‌های خیریه در اجرای طرح‌های عام‌المنفعه به کار روند و ابزاری در جهت تأمین نیازها و پاسخگویی مطالبات مردم باشد. بنابراین می‌توانند به عنوان ابزاری برای سیاست مالی محسوب شوند، البته به جهت غیرانتفاعی بودن، قلمرو محدودی خواهند داشت. به دلیل این‌که انتشار این اوراق نوعی همبستگی اجتماعی، همدلی و اتحاد در جامعه به وجود آورده و اعتماد اجتماعی را افزایش می‌دهد، تأثیر اجتماعی آن بسیار مهم است. اوراق وقفی را می‌توان جزء سرمایه‌های اجتماعی پیونددهنده دانست چرا که هم موجب تشویق مردم از اقشار و گروه‌های مختلف برای مشارکت اجتماعی می‌شود و هم همبستگی در خصوص سرمایه‌های اجتماعی پیونددهنده را بالا می‌برد.

۵-۲-۱. تجربه انتشار اوراق وقف و وقف جمعی در کشورهای اسلامی

صندوق سرمایه‌گذاری در موقوفات بانک توسعه اسلامی

صندوق سرمایه‌گذاری در اموال و دارایی‌های وقف که توسط بانک توسعه اسلامی (ISDB)^۱ در عربستان تأسیس شده، دارای هدف توسعه اقتصادی و اجتماعی امت

1. Islamic Development Bank

اسلامی و احیای سنت «حسنه وقف» از طریق گسترش دارایی‌های وقف و افزایش بهره‌وری آن‌ها می‌باشد. این صندوق با رعایت موازین شرعی اقدام به انجام فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری در کشورهای اسلامی، خصوصاً در املاک وقفی و نیز فعالیت‌های عام‌المنفعه در کشورهای مذکور، می‌کند به عبارت دیگر هدف صندوق کسب سود مادی نیست (صندوق الاستثمار فی ممتلكات الاوقاف، ۱۴۲۸ق).

کویت

کویت در طراحی ابزارهای وقف جمعی پیشتاز بوده است، فعالیت‌های کویت در زمینه وقف خصوصاً در سال‌های اخیر قابل توجه می‌باشد. یکی از ابتکارهای کویتی‌ها تأسیس انواع صندوق وقف می‌باشد و آنان برای هر صندوقی هدف خاصی در نظر گرفته‌اند. برخی از این صندوق‌ها عبارتند از صندوق قرآن، صندوق مساجد، صندوق خانواده، صندوق محیط زیست، صندوق بهداشت و صندوق توسعه علمی و فرهنگی. در هریک از صندوق‌ها مردم و خیرین وجوه نقد خود را به آن‌ها اعطا کرده و آن صندوق‌ها مطابق با شرایط واقفین و متناسب با شرایط صندوق در راستای اهداف مورد نظر هزینه می‌نمایند (عبادی، ۱۳۸۶، ص. ۵۶۳).

قطر

قطر نیز در روشی مشابه کویت اقدام به تأسیس شش سبد مالی ویژه، بر اساس تنوع مصرفی از قبیل: هزینه‌های توسعه علمی و فرهنگی، خدمات‌رسانی به امور قرآن و سنت، رسیدگی به امور خانواده و اطفال، رسیدگی به امور مساجد، امور بهداشتی و سایر امور خیریه نموده است (عبادی، ۱۳۸۶، ص. ۵۶۳).

مالزی

مردم مالزی نیز مانند سایر امت اسلامی به طرق مختلف در امر پسندیده وقف مشارکت دارند. یکی از این روش‌ها اختصاص املاک و مستغلات به امر وقف بوده به طوری که حدود ۳۲ هزار زمین وقفی در این کشور وجود دارد و نهاد وقف اقدام به انجام

سرمایه‌گذاری‌های مختلف در آن زمین‌ها و توزیع سود آن‌ها در اهداف عام‌المنفعه می‌نماید (موسویان، ۱۳۹۱، ص. ۴۷۸).

بحرین

یکی از اقدامات اخیر بحرین تأسیس صندوق وقف بوده که توسط بانک مرکزی بحرین به همراه چندین مؤسسه تأمین مالی اسلامی در سال ۲۰۰۶ می‌باشد. صندوق وقف بحرین در جهت گسترش علوم و معارف دینی و نیز ارتقای تحصیلات و دانش مردم تأسیس شده است (بانک مرکزی بحرین).

عمان

در عمان جهت افزایش عایدات اموال وقفی، صندوق‌های وقفی تأسیس شده است. هدف این صندوق‌ها احیای سنت وقف از راه سرمایه‌گذاری جدید، افزایش نقش توسعه وقف، عرضه و اصلاح ساختارهای اداری جدید برای اموال وقف، مشارکت هرچه بیشتر مردم از راه سهام وقفی و توسعه امکانات اداری - مالی وقف است. عواید صندوق‌ها در زمینه خدمت به قرآن، مساجد، مدارس، ترویج اسلام و امور خیریه مصرف می‌شود (عبادی، ۱۳۸۶، ص. ۸۵).

۱-۲-۶. عملکرد اوراق وقف در ایران

جامعیت این اوراق موجب علاقه‌مندی بسیاری از دستگاه‌های دولتی و غیردولتی است. موضوعاتی همچون جوانان، ازدواج، فرهنگ، شهدا، تبلیغ اسلام ناب محمدی (صلی‌الله علیه و آله)، احداث بیمارستان‌ها و... از جمله مواردی است که قابلیت استفاده از اوراق وقف برای آن‌ها وجود دارد.

مجوز مجلس شورای اسلامی برای فروش اوراق وقف در آغاز هزار میلیارد ریال بود که به طور مشترک برای دو بیمارستان تخصصی سرطان در شهرری و شیراز به فروش رسید. در مرحله اول این اوراق که به مدت یک ماه در اسفندماه سال ۱۳۹۲ به منظور ایجاد بیمارستان تخصصی سرطان در شهرری به فروش رسید. در مرحله دوم از عید غدیر سال ۱۳۹۳ تا پایان سال با اضافه شدن بیمارستان تخصصی سرطان در شیراز

نیز کار فروش این اوراق از سرگرفته شد. از آنجا که شیراز قطب درمانی کشور است، ساخت مؤسسه تخصصی سرطان جنوب کشور در شهر شیراز انجام شد، چرا که بسیاری از موقوفات بیمارستانی همچون مجتمع درمانی نمازی در این شهر قرار دارند. تیم پزشکی مجربی برای بهره‌برداری از این نیت وقفی در شیراز حضور دارند که می‌توانند از امکانات و تجهیزات لازم استفاده کنند. این طرح با مشارکت دانشگاه علوم پزشکی شیراز کلید خورد. پس از آن توسعه بیمارستان آیت‌الله خوانساری اراک که ۶۴ تخت داشت و به دلیل حجم بالای متقاضیان، این مقدار امکانات پاسخگوی نیاز مراجعه‌کنندگان نبود، نیز برعهده اوراق وقف قرار گرفت. بنابراین بانک مرکزی مجوز فروش ۱۰۰ میلیارد ریال اوراق وقفی جهت احداث فاز دوم بیمارستان تخصصی سرطان آیت‌الله خوانساری اراک را صادر کرد. در ادامه، روند انتشار اوراق وقف کمیسیون تلفیق، پیشنهاد کمیسیون فرهنگی مبنی بر فروش اوراق وقف در سال ۱۳۹۴ را رد کرد. این امر در حالی صورت گرفته است که نه تنها اوراق وقف هیچ بار مالی برای دولت نداشته، بلکه به کمک دولت نیز آمده است و همسو با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به یک ثروت ملی تبدیل می‌شود. ایرادی که کمیسیون تلفیق بر اوراق وقف داشته‌اند، عدم تحقق فروش هزار میلیارد ریالی اوراق وقف تصریح شده است. اگرچه این رقم محقق نشد اما به واسطه این مصوبه یک حرکت جمعی با مبلغی محدودتر صورت گرفت که نمی‌توان اشکالی بر آن گرفت.

۱-۲-۷. مقررات اوراق وقف در ایران

مصوبه کمیته فقهی سازمان بورس

کمیته فقهی سازمان بورس، در جلسه مورخه ۱۳۹۲/۱۰/۱۸ خود که موضوع انتشار اوراق وقف بحث و بررسی شد. مصوبه‌ای در این مورد صادر نمودند که شامل تعریف اوراق وقف، ارکان اوراق وقف، فرآیند عملیات و نظر کمیته فقهی در مورد این اوراق به شرح ذیل می‌باشد (مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس و اوراق بهادار).

تعریف اوراق وقف

اوراق بهادار غیرانتفاعی بانامی است که به موجب قانون بودجه (بند ۴۵ ماده واحده سال ۱۳۹۲) با قرارداد صلح و به منظور وقف شرعی منتشر می‌گردد. دارنده این اوراق (مصلح) بخشی از اموال خود را بر اساس قرارداد صلح در اختیار بانی (متصلح) قرار می‌دهد تا وی همراه سایر اموال صلحی، طرح عام‌المنفعه‌ای را احداث کرده سپس از طرف صاحبان اوراق، وقف شرعی نماید.

ارکان اوراق وقف

۱. بانی و عرضه‌کننده: شخص حقوقی است که اوراق وقف در راستای تأمین مالی طرح‌های عام‌المنفعه وی منتشر می‌شود.
۲. امین: شخص یا اشخاصی هستند که به منظور حفظ اهداف دارندگان اوراق و حصول اطمینان از صحت عملیات، پروژه را مستمراً رسیدگی می‌نمایند.
۳. مدیر طرح: شخصی است که وظیفه تعیین ناظر و پیمانکار(ان) طرح را بر عهده دارد.
۴. متولی و هیئت امناء: شخصی است که اداره و بهره‌برداری از موقوفه را به عهده دارد.
۵. واقفان (دارندگان اوراق)
۶. عاملان عرضه اوراق: بانکها، مؤسسات خیریه معتبر، سازمان‌های مرتبط با حوزه پروژه (مانند سازمان نظام پزشکی و...)

فرآیند عملیات

بانی بعد از تهیه امیدنامه اوراق وقف و تعیین امین و کسب مجوزهای لازم، اقدام به انتشار اوراق وقف نموده و از طریق عاملان عرضه اوراق، بین کسانی که قصد مشارکت در وقف را دارند توزیع می‌کند، متقاضی (مصلح) با دریافت اوراق وقف، بخشی از اموال خود را بر اساس قرارداد صلح در اختیار بانی (متصلح) قرار می‌دهد تا وی همراه سایر اموال صلحی طرح عام‌المنفعه‌ای را احداث کرده سپس از طرف صاحبان اوراق، وقف شرعی نماید. بانی وجوه جمع‌آوری شده را زیر نظر امین برای احداث طرح در اختیار مدیر طرح می‌گذارد. بانی بعد از احداث طرح با تعیین متولی و هیئت امناء، صیغه

وقف را از طرف صاحبان اوراق جاری می‌کند و طرح را جهت بهره‌برداری در اختیار متولی قرار می‌دهد.

نظر کمیته فقهی

کمیته فقهی بعد از بررسی ابعاد مختلف موضوع، استفاده از قرارداد صلح^۱ برای انجام وقف‌های گروهی مطابق فرایند مذکور را تأیید کرد و در عین حال از طریق هبه معوض^۲ و وکالت بلاعزل^۳ نیز قابل بررسی می‌داند.

مدل عملیاتی انتشار اوراق وقف

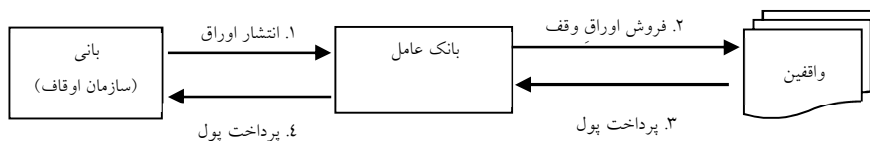
شروع مدل عملیاتی انتشار اوراق وقف با فعالیت‌های بانی (سازمان اوقاف و امور خیریه) صورت می‌پذیرد. سازمان اوقاف با هدف گسترش وقف جمعی و فرهنگ وقف ضمن انجام بررسی‌های مقدماتی اقدام به تعیین طرح مبنای انتشار اوراق می‌نماید. این طرح در راستای رفع یک یا چند نیاز کلیدی و اصلی جامعه خواهد بود. در این مرحله ضمن تبیین کامل طرح و ویژگی‌های آن تمامی مجوزهای لازم در زمینه ساخت این دارایی اخذ خواهد شد. در گام بعد، باید مجوز انتشار اوراق وقف از بانک مرکزی اخذ شود. در این مجوز به سازمان اوقاف و امور خیریه به عنوان بانی اجازه داده می‌شود تا

۱. مشروعیت عقد صلح، منحصر به مواردی نیست که نزاعی رخ داده یا اختلافی وجود داشته باشد، بلکه عقد صلح به عنوان عقدی مستقل در کنار سایر عقود، مشروعیت و اعتبار دارد. توجه به همین نکته باعث توسعه در مفهوم صلح گردیده است. قانون مدنی نیز همین مفهوم گسترده از صلح را پذیرفته است و در ماده ۷۵۲ اعلام می‌دارد: صلح ممکن است یا در مورد رفع تنازع موجود یا جلوگیری از تنازع احتمالی یا در مورد معامله و غیر آن واقع شود (بهمن پوری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۰). از مطالعه ماهیت، احکام و ضوابط قرارداد صلح می‌توان به این جمع‌بندی رسید که تا زمانی که صلح به حلال کردن حرامی یا حرام کردن حلالی نباشد جایز است. و شرایط اختصاصی قراردادهایی چون بیع، اجاره، جعاله، شرکت، مضاربه و ... را ندارد هر چند که می‌تواند آثار و فواید آن‌ها را داشته باشد.

۲. هبه معوض عبارت از هبه‌ای است که در آن برای مورد بخشش عوضی مقرر باشد. در این باره ماده ۸۰۱ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «هبه ممکن است معوض باشد و بنابراین واهب می‌تواند شرط کند که متبیب مالی را به او هبه کند و یا عمل مشروعی را مجاناً به‌جا آورد» (انصاری و طاهری، ۱۳۸۴).

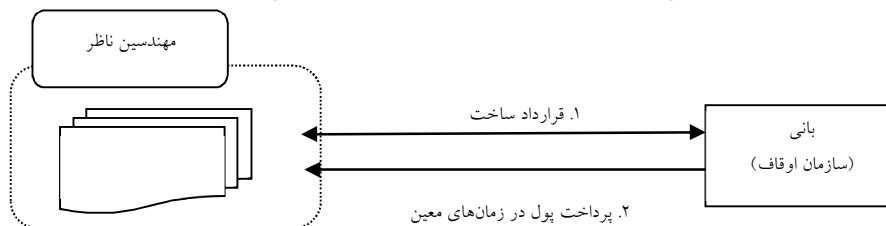
۳. وکالت بلاعزل هنگامی اتفاق می‌افتد که موکل از اختیار عزل وکیل و نایب خود برخوردار نباشد (عابدی و ساعتچی، ۱۳۹۶، ص. ۲۴۰).

نسبت به انتشار اوراق وقف تا سقف ریالی در نظر گرفته شده در بودجه اقدام نماید. در مرحله بعد اوراق وقف توسط سازمان اوقاف و امور خیریه چاپ شده و در اختیار بانک عامل قرار می‌گیرد. عموم مردم ضمن مراجعه به شعب بانک عامل، وجوه خود را در اختیار بانک قرار داده و در ازای آن اوراق وقفی را دریافت می‌کنند که بر روی آن نام پروژه و در ظهر آن متن صلح‌نامه مربوط به اوراق درج شده است. مردم با خرید این اوراق، متن صلح‌نامه ذکر شده در ظهر اوراق را می‌پذیرند و پول خود را به سازمان اوقاف و امور خیریه جهت ساخت پروژه‌های مشخص و از پیش تعیین شده صلح می‌کنند تا پس از تکمیل ساخت دارایی، به نمایندگی از مردم دارایی ساخته شده وقف شود.

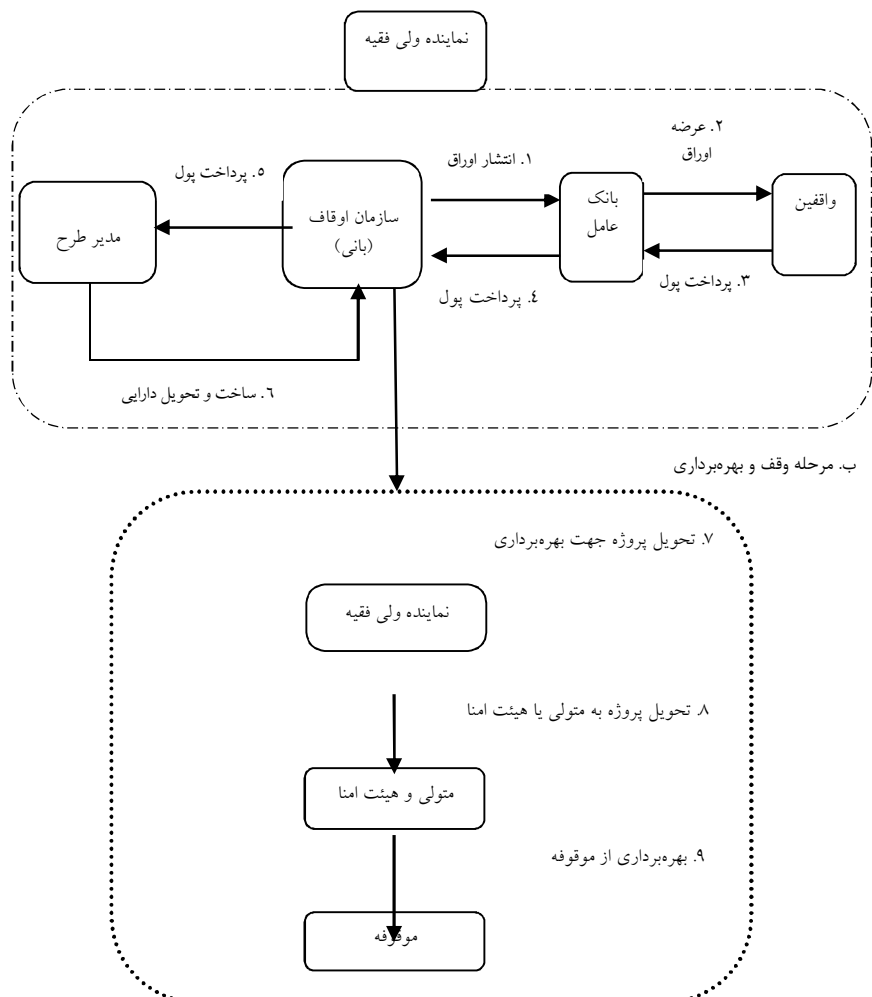
شکل (۱) فرایند انتشار اوراق وقف

پس از جمع‌آوری وجوه، نوبت به ساخت دارایی می‌رسد. در این مرحله باید پول به مدیر طرح که توسط نماینده ولی فقیه در سازمان اوقاف و امور خیریه تعیین می‌شود، پرداخت گردد. مدیر طرح وظیفه انتخاب پیمانکار و نیز ناظر طرح را بر عهده دارد.

شکل (۲) فرایند ارتباط بین بانی و پیمانکار

پیمانکار(ان) زیر نظر ناظر طرح اقدام به ساخت دارایی می‌کند و وجوه خود را در هر مرحله پس از تسلیم صورت‌حساب و تأیید ناظر، از بانی (سازمان اوقاف و امور خیریه) دریافت خواهد کرد.

شکل (۳) فرایند کامل عملیات انتشار، ساخت و بهره‌برداری

۳. پیشینه پژوهش

با توجه به جدید بودن استفاده از صکوک و تجربه انتشار اوراق وقف به صورت خاص آسیب‌شناسی انتشار اوراق وقف در قالب یک پژوهش دانشگاهی تا به حال انجام نشده است ولی پژوهش‌های زیادی مرتبط با وقف و تأمین مالی آن و اوراق وقف وجود دارد که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

شکری، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «وقف سهام از نظر فقهی و ارائه الگوی مالی» در دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) به بررسی احیای سنت الهی وقف پرداخته و به بررسی آسیب‌های فعلی نهاد وقف در کشور توجه کرده و تلاش کرده به بررسی یک الگوی مالی در این حوزه پردازد.

حبیبی، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «طراحی اوراق مالی اسلامی (صکوک) جهت تأمین مالی بخش وقف (بر مبنای فقه امامیه)» در دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، به بررسی آسیب‌های نهاد وقف در جامعه اسلامی پرداخته است.

عاشوری، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «جنبه‌های حقوقی اداره وقف» در دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، به مباحث حقوقی اداره وقف پرداخته است.

مجیدی مهر، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی مبانی فقهی - حقوقی وقف، با نگاهی به اثرات اقتصادی و فرهنگی آن» در دانشگاه سیستان و بلوچستان، به بررسی مباحث فقهی - حقوقی وقف و اثرات آن پرداخته است.

سالاران، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «امکان‌سنجی تشکیل صندوق‌های وقفی در ایران و آثار اقتصادی آن» در دانشگاه مفید، به بررسی صندوق‌های وقفی پرداخته است.

سروش (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «تأمین مالی وقف با استفاده از اوراق بهادار اسلامی» به بیان دو روش برای تأمین مالی طرح‌های سازمان اوقاف و امور خیریه پرداخته است. در روش اول تأمین مالی در قالب انتشار اوراق مشارکت وقفی صورت می‌پذیرد. در روش دوم به بیان اوراقی می‌پردازد که به صورت غیرانتفاعی بوده و به دنبال گسترش فرهنگ وقف است.

حسینی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان «تأمین مالی جمعی» که در گزارش شماره ۳۵/۹۳/۱ مورخ ۱۳۹۳/۹/۹ واحد تحقیق و توسعه فراپورس، به مبحث تأمین مالی جمعی و مزایای این نوع تأمین مالی و مبحث تأمین مالی جمعی مبتنی بر امور خیرخواهانه و انواع دیگر تأمین مالی جمعی پرداخته است.

توحیدی، (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «الزامات توسعه بازار اوراق بهادار اسلامی (صکوک)» به بررسی صکوک پرداخته و مشکلات و راهکارهای رفع آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

امیری و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله با عنوان «عوامل اثرگذار بر خرید اوراق وقفی (مطالعه موردی: آموزش و پرورش)» به تعیین عوامل اثرگذار بر تمایل افراد جامعه جهت تأسیس مؤسسه وقفی برای تأمین مالی آموزش و پرورش پرداخته است.

مصباحی مقدم و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «وقف به مثابه منبع تأمین مالی خرد اسلامی، ارائه الگوی تشکیل مؤسسات تأمین مالی خرد وقفی در کشور به شرح مبحث وقف تحت عنوان منبع تأمین مالی خرد اسلامی پرداخته است.

عبده تبریزی و هاشمی‌نسب (۱۳۷۹) در مقاله‌ای با عنوان «وقف و تشکیل سرمایه در بازار مالی ایران» به مبحث وقف و تشکیل سرمایه در بازار مالی ایران پرداخته‌اند.

موسویان و نصرآبادی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «طراحی اوراق وقف بر مبنای عقد صلح و وقف جهت تأمین مالی طرح‌های عام‌المنفعه» به بحث طراحی اوراق وقف در جهت تأمین مالی طرح‌های عام‌المنفعه پرداخته است.

محمد بکیک (۲۰۰۷) در مقاله «صکوک به عنوان مدلی برای ارتقا بخش وقف» به اولین استفاده کشور بوسنی و هرزگوین از صکوک وقف اشاره می‌کند.

امبروس و همکاران (۲۰۱۵) در مقاله «نقش احتمالی وقف در تضمین بدهی دولت فدرال مالزی» به بررسی وقف به عنوان ابزار احتمالی به منظور کاهش بدهی دولت فدرال مالزی پرداخته است.

ثابت حاجی محمد (۲۰۱۶) در مقاله «دیدگاه‌های نظری در ایجاد بانک اجتماعی (وقف) اسلامی» به ارائه جایگزینی برای سیستم بانکداری فعلی پرداخته است. که به بهینه‌سازی مفهوم وقف پول و مدیریت آن در چارچوب بانک وقف و امکان عملیاتی شدن آن پرداخته است.

محمود و رحمان (۲۰۱۶) در مقاله «تأمین مالی دانشگاه‌ها به وسیله وقف و کمک‌های مادی: آیا ممکن است؟» به برجسته‌سازی اهمیت تأمین مالی آموزش عالی به وسیله وقف پرداخته است.

کاچکار (۲۰۱۷) در مقاله «به سوی راه‌اندازی صندوق وقف پول خرد برای پناهندگان» به ارائه یک مدل مفهومی وقف پول پرداخته است که این مدل می‌تواند به منظور توسعه منابع مالی خرد برای پناهندگان مورد استفاده قرار گیرد.

مار ایمان و ثابت حاجی محمد (۲۰۱۷) در مقاله «وقف به عنوان چارچوبی برای کارآفرینی» به چگونگی ایجاد کارآفرینی بر پایه وقف در مالزی پرداخته است. پیچی و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله «مدل تعاونی - وقف: پیشنهادی به منظور توسعه زمین‌های وقفی بدون استفاده در مالزی» به ارائه یک روش جایگزین به منظور تأمین مالی توسعه زمین‌های وقفی بدون استفاده در مالزی، با استفاده از مفاهیم وقف و تعاونی پرداخته است.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سؤال زیر است.

علت عدم گسترش انتشار اوراق وقف در نظام مالی کشور چیست؟

برای پاسخگویی به این سؤال در پژوهش حاضر از روش‌های پژوهشی گوناگونی استفاده شده است. روش انجام این پژوهش بر پایه تلفیقی از مطالعات کتابخانه‌ای، مصاحبه با خبرگان و رویکرد MADM است. در واقع در این تحقیق با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای ادبیات تحقیق شکل گرفت. در مرحله بعد به کمک مصاحبه با خبرگان، اساتید و مدیران آشنا به انتشار اوراق وقف و بررسی منابع کتابخانه‌ای و اسناد و مدارک در حوزه اوراق وقف، تمامی آسیب‌های این حوزه شناسایی گردید. برای این منظور ۱۲ تن از خبرگان انتخاب گردید و از آن‌ها مصاحبه باز صورت گرفت. سپس در گام بعدی پرسشنامه‌ای مبتنی بر آسیب‌های به دست آمده تهیه گردد و دوباره در اختیار خبرگان مذکور قرار گرفت تا به آسیب‌های مستخرج امتیازدهی صورت پذیرد. در گام آخر با استفاده از روش تاپسیس آسیب‌ها به ترتیب اهمیت و تأثیر از دید خبرگان اولویت‌بندی شدند. این پژوهش از نوع اکتشافی و فاقد فرضیه است.

جدول ۱: اطلاعات خبرگان مصاحبه‌شونده

ردیف	مدرک تحصیلی	سازمان محل فعالیت	تخصص	میزان تسلط به موضوع انتشار اوراق
۱	دکتری تخصصی	سازمان بورس و اوراق بهادار	متخصص در امور فقهی	تسلط و آشنایی کامل به موضوع انتشار اوراق
۲	تحصیلات	سازمان بورس و	متخصص در	تسلط و آشنایی کامل به موضوع

ردیف	مدرک تحصیلی	سازمان محل فعالیت	تخصص	میزان تسلط به موضوع انتشار اوراق
	حوزوی	اوراق بهادار	امور فقهی	انتشار اوراق
۳	کارشناسی ارشد	بنیاد توسعه موقوفات	مدیریت و ساخت	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۴	کارشناسی ارشد	بنیاد توسعه موقوفات	عمران	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۵	دکتری تخصصی	مجلس شورای اسلامی	اقتصاد	تسلط و آشنایی کامل به موضوع انتشار اوراق
۶	کارشناسی ارشد	سازمان اوقاف و امور خیریه	حقوق	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۷	کارشناسی ارشد	سازمان اوقاف و امور خیریه	ارتباطات	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۸	دکتری تخصصی	سازمان اوقاف و امور خیریه	اقتصاد	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۹	دکتری	سازمان اوقاف و امور خیریه	بهره‌وری	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۱۰	دکتری حرفه‌ای	عضو هیات امنای بیمارستان موضوع انتشار اوراق	پزشکی و فعال در امور خیریه	تسلط و اشراف کامل به روند انتشار اوراق و مراحل اجرایی پروژه
۱۱	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی دانشگاه	متخصص مالی اسلامی	تسلط و آشنایی کامل به موضوع انتشار اوراق
۱۲	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی دانشگاه	متخصص مالی اسلامی	تسلط و آشنایی کامل به موضوع انتشار اوراق

در روش تاپسیس در فضای اقلیدسی راه‌حل ایده‌ئال مثبت و راه حل ایده‌ئال منفی تعریف شده و سپس فاصله گزینه نام از راه‌حل ایده‌ئال منفی و از راه‌حل ایده‌ئال مثبت محاسبه می‌شود سپس مبنای رتبه‌بندی گزینه‌ها میزان دوری از ایده‌ئال منفی و میزان نزدیکی به ایده‌ئال مثبت خواهد بود (اصغرپور، ۱۳۸۱).

مراحل روش Topsis به شرح زیر است:

گام اول: تبدیل ماتریس تصمیم به یک ماتریس بی‌مقیاس شده با استفاده از نرم

اقلیدسی که رابطه آن به شرح زیر است:

$$r_{ij} = \frac{rij}{\sqrt{\sum_{i=1}^m rij^2}}$$

ماتریس بدست آمده را N_D می‌نامیم.

گام دوم: در این مرحله ماتریس بی‌مقیاس شده، موزون می‌شود، بدین صورت که مجموعه‌ای از وزن‌ها که توسط تصمیم‌گیرنده در نظر گرفته شده است در ماتریس نرمالایز شده ضرب می‌شود و ماتریس نرمالایز شده وزن‌دار به دست می‌آید.

$$V = N_D * W_{n*n}$$

گام سوم: راه‌حل ایده‌ئال مثبت (A_i^+) و راه‌حل ایده‌ئال منفی (A_i^-) را مشخص می‌کنیم:

$$A_i^+ = \{(\max_j v_{ij} | j \in J_1), (\min_j v_{ij} | j \in J_2) | i=1, 2, \dots, n\}$$

$$A_i^- = \{(\min_j v_{ij} | j \in J_1), (\max_j v_{ij} | j \in J_2) | i=1, 2, \dots, m\}$$

$$A_i^+ = \{V_1^+, V_2^+, \dots, V_n^+\}$$

$$A_i^- = \{V_1^-, V_2^-, \dots, V_n^-\}$$

به طوری که:

$$J_1 = \{1, 2, \dots, V_n | \text{به ازای عناصر مثبت شاخص‌ها}\}$$

$$J_2 = \{1, 2, \dots, V_n | \text{به ازای عناصر منفی شاخص‌ها}\}$$

گام چهارم: اندازه فاصله بر اساس نرم اقلیدسی به ازای راه‌حل ایده‌ئال منفی و گزینه مثبت و همین اندازه را به ازای راه‌حل ایده‌ئال مثبت و گزینه منفی به صورت زیر به دست می‌آوریم:

$$d_i^+ = \sqrt{\{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2\}} \quad , \quad (i = 1, 2, \dots, m)$$

$$d_i^- = \sqrt{\{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2\}} \quad , \quad (i = 1, 2, \dots, m)$$

گام پنجم: نزدیکی نسبی A_i به راه‌حل ایده‌ئال به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$C_i = \frac{d_i^-}{((d_i^-) + (d_i^+))} \quad , \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

گام ششم: رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس شاخص نزدیکی نسبی (آذر و رجب‌زاده، ۱۳۸۸).

۴. یافته‌های پژوهش

اوراق وقف یکی از ابزارهای جدید تأمین مالی در کشور است که با عملیاتی شدن آن خلاء تأمین مالی برای پروژه‌های بزرگ خیرخواهانه برطرف می‌شود. در حوزه نظر برای

اوراق وقف آثار، اهداف و کارکردهای متنوع مستقیم و غیرمستقیم ذکر شده است. اکنون که بیش از چند سال از انتشار نخستین اوراق وقف در ایران می‌گذرد و اینکه بعد از این مدت هنوز توسعه فراگیری نداشته است، آسیب‌شناسی این اوراق و شناسایی کاستی‌های آن در اجرا نسبت به مقام نظر ضروری به نظر می‌رسد. منظور از آسیب‌شناسی، شناخت آن دسته از آسیب‌ها و موانعی می‌باشد که اهداف مدنظر از انتشار اوراق وقف را با مشکل روبه‌رو ساخته و مانع رسیدن به اهداف مدنظر می‌شود. ابزارهای مالی زمانی مورد استقبال و تقاضای مشتریان قرار می‌گیرند که افزون بر تحقق اغراض ناشران با هدف‌ها و انگیزه‌های متقاضیان نیز تطابق داشته باشد (آذر و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۹۷).

سرمایه‌گذاری به عنوان یک تصمیم همواره دارای دو مؤلفه ریسک و بازده بوده که مبادله این دو، ترکیب‌های گوناگون سرمایه‌گذاری را عرضه می‌نماید. سرمایه‌گذاران با آگاهی از میزان ریسک و بازده نسبت به خرید اوراق بهادار اقدام می‌کنند. (Amling, 1989, p.77) البته این موضوع در اوراق وقف به‌گونه‌ای دیگر نمود پیدا می‌کند. در سایر اوراق که انتفاعی هستند افراد به دنبال بیشینه کردن بازده خود از سرمایه‌گذاری می‌باشند. ولی در اوراق وقف، سرمایه‌گذاران به دنبال به ثمر رسیدن هرچه مطلوب‌تر نتایج ناشی از انتشار این اوراق در قالب ساخت و یا تجهیز یک نوع خدمات خیرخواهانه هستند. بنابراین هدف سرمایه‌گذاران در این اوراق کمک به یک اقدام خیرخواهانه در جهت منافع عمومی است و البته بااطمینان داشتن افراد از نتیجه بخش بودن این اقدام تکمیل‌تر می‌شود. همچنین اهداف مدنظر ناشران از انتشار اوراق وقف، تأمین مالی وجوه مورد نیاز برای انجام پروژه تا مقصد نهایی است.

آسیب‌های زیر پس از بررسی‌های طولانی‌مدت از منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های متعدد انجام شده با خبرگان که شامل، کارشناسان و مدیران در حوزه‌های مختلف از جمله سازمان اوقاف، سازمان بورس، نمایندگان مجلس، صاحب‌نظران حوزه‌های مالی اسلامی، اساتید و دانشجویان رشته‌های مالی اسلامی و متخصصان حوزه مباحث وقف است. استخراج گردیده است:

جدول شماره ۲: برخی از سؤالات پرسیده شده و پاسخ‌های خبرگان

برخی از سؤالات پرسیده شده از خبرگان	برخی از پاسخ‌های ارائه شده توسط خبرگان
در فرآیند فروش اوراق وقف به واقفین به نظر شما چه آسیب یا نقصی وجود داشت؟	متأسفانه در تجربه موجود، شرایط نامطلوب و سختی در رابطه با پرداخت و واریز وجوه توسط مردم برای اوراق وقف انتخاب شد. زیرا عملیات پرداخت تنها بدین شکل بود که واقف حتماً باید در بانک حضور می‌یافت و اوراق را خریداری می‌نمود. که این موضوع منجر به کاهش ضریب نفوذ این اوراق در جامعه شد. به راحتی می‌شد برای جبران این نقص از روش‌های پرداخت نوین و بانکداری الکترونیک استفاده کرد.
به نظر شما در رابطه با عملکرد سازمان اوقاف و امور خیریه در تجربه گذشته چه انتقاداتی وارد است؟	در حقیقت سازمان اوقاف و امور خیریه نباید بازیگر اصلی باشد. بلکه باید به عنوان ناظر به وظیفه نظارت خود می‌پرداخت اما آنچه که به وقوع پیوست این بود که سازمان اوقاف گرداننده اصلی صفر تا صد فرآیند اوراق وقف شد.
به نظر شما در رابطه با معرفی اوراق وقف به آحاد جامعه در تجربه گذشته چه انتقاداتی وارد است؟	متأسفانه در تجربه گذشته اعتباری برای تبلیغات این اوراق در نظر گرفته نشد. و تنها به تبلیغات خود بانک ملت که آن هم در سطح شعب بانک بود، بسنده شد. متأسفانه خلاء انجام تبلیغات کلی، سراسری و یا به بیان دیگر فرهنگ‌سازی اوراق وقف کاملاً مشهود است.
به نظر شما به بازاریابی اوراق وقف در تجربه گذشته چه انتقاداتی وارد است؟	متأسفانه در موارد گذشته از مشاوران و روش‌های علمی بازاریابی استفاده نشد و همچنین از پتانسیل مؤسسات و خیریه‌های دولتی، عمومی و مردم نهاد برای بازاریابی این اوراق استفاده نشد.

منبع: یافته‌های پژوهش

۱. انتخاب سازمان اوقاف و امور خیریه به عنوان بانی در ارکان اوراق وقف سازمان اوقاف به جهت وسعت فعالیت‌هایش، بسیار گرفتار مسائل و مشکلات مختلفی می‌باشد. اضافه کردن یک مسئولیت جدید، که بارکاری زیادی دارد (نقش بانی) صحیح به نظر نمی‌رسد. همچنین برخی از مردم تصور می‌کنند که سازمان اوقاف به اندازه کافی منابع مالی دارد، که در نتیجه انگیزه خرید اوراق وقف کاهش می‌یابد. از طرف دیگر بانی بودن سازمان اوقاف موجب می‌شود امکان شرایط نظارتی مناسب سازمان اوقاف نیز محقق نگردد و سازمان نتواند نقش محوری خود را در این زمینه ایفا کند.

۲. تبلیغات و بازاریابی ناکافی

در انتشار موفق هر نوع اوراق مالی، بازاریابی جایگاه ویژه‌ای دارد. باید در طرح اولیه هزینه‌های بازاریابی دیده شود که متأسفانه در این اوراق به اعتبار اولیه برای تبلیغات توجه نشده بود. قبل از انتشار، تبلیغات و فرهنگ‌سازی‌های اولیه مناسب صورت نگرفت. همچنین تبلیغات مناسب و مداوم برای این اوراق کافی نبود و از دانش متخصصان حوزه بازاریابی به خوبی استفاده نشد.

۳. عدم بهره‌گیری فعال از همکاری و مشارکت نهادهای خیریه دولتی، عمومی و مردمی جهت بازاریابی انتشار اوراق وقف.

معمولاً برای انتشار ابزارهای مالی سندیکایی تشکیل می‌شود و هر یک از اعضا، مجموعه‌های مختلف را معرفی می‌کنند تا کار انتشار اوراق به نتیجه مطلوب بیانجامد. در نهادهایی همچون سازمان بهزیستی، کمیته امداد، سازمان‌های خیریه مردم نهاد، مؤسسات خیریه معتبر و سایر اشخاص حقوقی و حقیقی تأثیرگذار این پتانسیل وجود داشت متأسفانه از این پتانسیل استفاده نشد.

۴. امکان‌سنجی و مطالعات اولیه ناکافی قبل از فرایند انتشار اوراق وقف

قبل از آغاز فرایند انتشار هر ابزار مالی باید ابتدا طرح توجیهی آن نگاشته شود. در این طرح مواردی مانند تأمین اعتبار اولیه، برنامه عملیاتی تبلیغات، نوع و مقیاس پروژه از بعد هزینه، نحوه هماهنگ‌سازی سازمان‌های مربوطه قبل، حین و بعد از انتشار، همچنین زمان ساخت پروژه، فرایند ساخت و نحوه انجام مذاکرات اولیه در راستای نتیجه بخش شدن پروژه و موضوع موقعیت بهینه مکانی ذکر می‌گردد که در انتشار اوراق وقفی این طرح کامل تهیه نشده است.

۵. بهره‌گیری ناکافی از روش‌های نوین پرداخت در انتشار اولیه اوراق وقف

در زمان انتشار اولیه امکان پرداخت وجه و دریافت اوراق وقف فقط از طریق حضور در شعب بانک فراهم بود و سایر روش‌های نوین پرداخت به شکل گسترده و کامل امکان‌پذیر نبود.

۶. عدم استفاده از پتانسیل سازمان بورس و اوراق بهادار در بعد نظارتی انتشار

اوراق وقف

اگر سازمان بورس به همراه سازمان اوقاف بر فرایند انتشار اوراق وقف نظارت می‌کردند احتمال افزایش انگیزه مردم جهت خرید اوراق وقفی افزایش می‌یافت. ولی در انتشار اوراق وقف این موضوع به طور کلی مغفول بوده است.

۷. عدم استفاده از مکانیسم‌های موجود در بورس اوراق بهادار و فرابورس ایران جهت انتشار اوراق وقف

در انتشار این اوراق وقفی از مکانیسم‌های بورس تهران و فرابورس ایران استفاده نشد و چه‌بسا استفاده از این مکانیسم‌ها در کنار بانک می‌توانست به انتشار بیشتر اوراق وقفی بیانجامد.

۸. عدم تعیین دوره زمانی مشخص جهت انتشار اوراق وقف

قطعاً برای انتشار هر نوع اوراقی باید دوره زمانی مشخصی تعیین شود تا نسبت به میزان منابع جذب شده تصمیم‌گیری کرد و در صورت لزوم برای باز تعریف شرایط انتشار اوراق، اقدامات مقتضی را انجام داد، لکن انتشار این اوراق وقفی دوره زمانی مشخصی نداشته و هم‌اکنون نیز قابلیت دریافت دارد.

۹. عدم تنظیم دستورالعمل‌های روشن و مشخص جهت انتشار اوراق وقف

باید قبل از انتشار اوراق وقف، دستورالعمل‌های لازم و کافی تدوین می‌شد و وظایف تک‌تک ارکان انتشار اوراق با جزئیات کامل مشخص می‌گردید و چک لیست‌هایی اجرایی برای کار تعریف می‌شد و برای شرایط خاص نیز راهکارهای اجرایی پیش‌بینی می‌گردید.

۱۰. یکی بودن ناظر و مجری در انتشار اوراق وقف

سازمان اوقاف هم بانی بوده و هم ناظر که این موضوع مشکلات مختلفی را ایجاد کرده است.

۱۱. همکاری ناکافی دستگاه‌ها و سازمان‌های عمومی جهت انتشار اوراق وقفی

به طور کلی وقتی یک موضوع در اولویت‌های سازمانی نباشد دغدغه‌ای جهت پیگیری موضوع نخواهد داشت و وقتی تلاشی جهت ایجاد اجماع و هم‌افزایی بین این سازمان‌ها صورت نگیرد، اهداف مدنظر محقق نمی‌شود. انتشار اوراق وقفی، همکاری‌های

لازم نهادهایی مانند شهرداری، وزارت بهداشت و درمان، سازمان صداوسیما و سایر رسانه‌های عمومی به صورت کافی محقق نشده است.

۱۲. اطلاع کم مسئولین و عموم افراد جامعه از مفهوم و کارکرد اوراق وقف به طور کلی در مورد کارکردهای مختلف اوراق وقف در جهت حل مشکلات جامعه شناخت و آگاهی عمومی وجود ندارد.

۱۳. استفاده ناکافی از متخصصان حوزه‌های مختلف علمی (اقتصاد، بازاریابی و نرم‌افزار)

انتشار اوراق مالی یک موضوع تخصصی است که برای موفقیت آن باید از متخصصان حوزه‌های مختلف استفاده کرد.

۱۴. توجه به زمان انتشار اوراق

در انتخاب زمان آغاز انتشار باید به موضوعاتی چون شرایط اقتصادی (رکود یا رونق)، ثبات سیاسی و فرهنگی توجه شود.

۱۵. وسعت عملیات ساخت پروژه و هزینه بالای ساخت

برای شروع یک موضوع جدید همچون انتشار اوراق وقف با توجه به شناخت ناکافی عموم جامعه نسبت به اوراق وقف، بهتر بود که پروژه‌ای با مبلغ کم‌تر جهت تأمین مالی به وسیله اوراق وقف انتخاب می‌شد تا با انتشار کامل اوراق و اتمام پروژه زمینه لازم برای انتشار اوراق برای پروژه‌های بزرگ‌تر فراهم آید.

جدول ۳: آسیب‌های احصاء شده

ردیف	آسیب‌ها
۱	انتخاب سازمان اوقاف و امور خیریه به عنوان بانی در ارکان اوراق وقف
۲	تبلیغات و بازاریابی ناکافی
۳	عدم بهره‌گیری فعال از همکاری و مشارکت نهادهای خیریه دولتی، عمومی و مردمی جهت بازاریابی انتشار اوراق وقف (امیری و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۱۴۸).
۴	امکان‌سنجی و مطالعات اولیه ناکافی قبل از فرایند انتشار اوراق وقف
۵	بهره‌گیری ناکافی از روش‌های نوین پرداخت در انتشار اولیه اوراق وقف
۶	عدم استفاده از پتانسیل سازمان بورس و اوراق بهادار در بعد نظارتی انتشار اوراق وقف

ردیف	آسیب‌ها
۷	عدم استفاده از مکانیسم‌های موجود در بورس اوراق بهادار و فرابورس ایران جهت انتشار اوراق وقف
۸	عدم تعیین دوره زمانی مشخص جهت انتشار اوراق وقف
۹	عدم تنظیم دستورالعمل‌های روشن و مشخص جهت انتشار اوراق وقف
۱۰	یکی بودن ناظر و مجری در انتشار اوراق وقف
۱۱	همکاری ناکافی دستگاه‌ها و سازمان‌های عمومی جهت انتشار اوراق وقفی
۱۲	اطلاع کم مسئولین و عموم افراد جامعه از مفهوم و کارکرد اوراق وقف
۱۳	استفاده ناکافی از متخصصان حوزه‌های مختلف علمی (اقتصاد، بازاریابی، نرم‌افزار) (مصباحی‌مقدم و همکاران، ۱۳۸۸، ص. ۶۱).
۱۴	توجه به زمان انتشار اوراق
۱۵	وسعت عملیات ساخت پروژه و هزینه بالای ساخت

منبع: یافته‌های پژوهش

اولویت‌بندی آسیب‌های احصاء شده

اولویت‌بندی آسیب‌های احصاء شده نیز باید از منظر خبرگان انجام گیرد. بدین‌منظور پرسشنامه‌ای برای سنجش اهم و مهم بودن آسیب‌ها طراحی گردید و بین خبرگان توزیع شد. در پرسشنامه مذکور، برای سنجش از طیف لیکرت استفاده گردید. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های تکمیل شده ابتدا پاسخ‌های خبرگان با طیف لیکرت کمی‌سازی شد، سپس آسیب‌ها به عنوان سطرهای (گزینه‌های) ماتریس و هر کدام از خبرگان به عنوان ستون‌های (شاخص‌های) ماتریس در نظر گرفته شدند. سپس راه‌حل‌های ایده‌آل مثبت و منفی استخراج گردید که در قالب جدول شماره (۴) نشان داده شده است:

جدول ۴: راه‌حل‌های ایده‌آل مثبت و منفی

ایده‌آل مثبت	ایده‌آل منفی
0.01091	0.00000
0.00922	0.00000
0.01019	0.00000
0.01155	0.00000

ایده‌نال منفی	ایده‌نال مثبت
0.00000	0.00949
0.00000	0.01258
0.00527	0.00878
0.00000	0.01634
0.00000	0.01077
0.00693	0.01155
0.00000	0.01012
0.00000	0.00898
0.00000	0.00852
0.00000	0.01096
0.00000	0.00896
0.00358	0.00896
0.00000	0.01043
0.00215	0.01077
0.00000	0.01114
0.00000	0.01155
0.00000	0.00977
0.00000	0.01187
0.00000	0.00940
0.00000	0.01159
0.00000	0.01082
0.00000	0.00920
0.00000	0.00956
0.00000	0.01162
0.00000	0.01093
0.00274	0.00823
0.00000	0.01237
0.00000	0.01082
0.00000	0.01015

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از آنکه راه‌حل‌های مثبت و منفی استخراج گردید، اندازه فاصله‌ها بر حسب نرم اقلیدسی به ازاء راه‌حل مثبت و منفی به دست می‌آید. پس از محاسبه اندازه فاصله‌ها از راه‌حل‌های ایده‌نال مثبت و منفی، نزدیکی نسبی گزینه‌ها به راه‌حل ایده‌نال محاسبه

می‌گردد تا به کمک آن بتوان گزینه‌ها را رتبه‌بندی نمود. نزدیکی نسبی محاسبه شده برای پژوهش در ستون سوم جدول (۵) نشان داده شده است.

جدول ۵: نزدیکی نسبی محاسبه شده

نزدیکی نسبی	فاصله تا بدترین راه‌حل	فاصله تا بهترین راه‌حل
۰.۵۱۵۱۱۷۶۳۳	۰/۰.۳۹۴۷	۰/۰.۳۷۱۶
۰.۶۸۰۸۳۲۵۱۳	۰/۰.۴۷۵۳	۰/۰.۲۲۲۸
۰.۶۹۹۳۷۱۴۵۲	۰/۰.۴۷۴۲	۰/۰.۲۰۳۸
۰.۵۶۴۰۱۸۳۹۶	۰/۰.۴۴۳۶	۰/۰.۳۴۲۹
۰.۵۸۱۰۷۳۹۲۹	۰/۰.۴۱۳۶	۰/۰.۲۹۸۲
۰.۵۶۱۶۳۹۴۹۸	۰/۰.۴۱۹۴	۰/۰.۳۲۷۴
۰.۵۷۷۷۶۶۶۰۶	۰/۰.۴۰۶۶	۰/۰.۲۹۷۱
۰.۵۲۴۲۸۱۲۲۷	۰/۰.۳۷۸۵	۰/۰.۳۴۳۴
۰.۵۸۴۳۹۹۸۶۶	۰/۰.۴۲۳۷	۰/۰.۳۰۱۳
۰.۵۶۹۲۴۹۲۵۸	۰/۰.۴۲۲۲	۰/۰.۳۱۹۵
۰.۵۶۵۵۰۶۸۲۶	۰/۰.۳۹۹۱	۰/۰.۳۰۶۶
۰.۷۹۹۲۸۴۰۵۲	۰/۰.۵۱۴۳	۰/۰.۱۲۹۲
۰.۶۳۷۵۲۳۴۸۷	۰/۰.۴۳۹۷	۰/۰.۲۵۰۰
۰.۴۵۸۳۹۱۴	۰/۰.۳۳۹۷	۰/۰.۴۰۰۷
۰.۵۱۹۸۸۵۳۱۵	۰/۰.۳۹۵۶	۰/۰.۳۶۵۴

منبع: یافته‌های پژوهش

حال بر اساس جدول (۵)، می‌توان آسیب‌ها را رتبه‌بندی نمود. بنابراین مقادیر نزدیکی نسبی به‌دست آمده را از بزرگ به کوچک مرتب می‌کنیم.

جدول ۶: رتبه‌بندی آسیب‌ها بر اساس روش Topsis

رتبه	رتبه‌بندی آسیب‌ها بر اساس روش Topsis	نمره
۱	اطلاع کم مسئولین و عموم افراد جامعه از مفهوم و کارکرد اوراق وقف	۰.۷۹۹۲۸۴۰۵۲
۲	عدم بهره‌گیری فعال از همکاری و مشارکت نهادهای خیریه دولتی، عمومی و مردمی جهت بازاریابی انتشار اوراق وقف	۰.۶۹۹۳۷۱۴۵۲۰۴
۳	تبلیغات و بازاریابی ناکافی	۰.۶۸۰۸۳۲۵۱۳۲۲

رتبه	رتبه‌بندی آسیب‌ها بر اساس روش Topsis	نمره
۴	استفاده ناکافی از متخصصان حوزه‌های مختلف علمی (اقتصاد، بازاریابی، نرم‌افزار)	۰.۶۳۷۵۲۳۴۸۶۷۱
۵	عدم تنظیم دستورالعمل‌های روشن و مشخص جهت انتشار اوراق وقف	۰.۵۸۴۳۹۹۸۶۶۲۱
۶	بهره‌گیری ناکافی از روش‌های نوین پرداخت در انتشار اولیه اوراق وقف	۰.۵۸۱۰۷۳۹۲۸۵۰
۷	عدم استفاده از مکانیسم‌های موجود در بورس اوراق بهادار و فرابورس ایران جهت انتشار اوراق وقف	۰.۵۷۷۷۶۶۶۰۶
۸	یکی بودن ناظر و مجری در انتشار اوراق وقف	۰.۵۶۹۲۴۹۲۵۷۸۲
۹	همکاری ناکافی دستگاه‌ها و سازمان‌های عمومی جهت انتشار اوراق وقفی	۰.۵۶۵۵۰۶۸۲۶
۱۰	امکان‌سنجی و مطالعات اولیه ناکافی قبل از فرایند انتشار اوراق وقف	۰.۵۶۴۰۱۸۳۹۶
۱۱	عدم استفاده از پتانسیل سازمان بورس و اوراق بهادار در بعد نظارتی انتشار اوراق وقف	۰.۵۶۱۶۳۹۴۹۸
۱۲	عدم تعیین دوره زمانی مشخص جهت انتشار اوراق وقف	۰.۵۲۴۲۸۱۲۲۷
۱۳	وسعت عملیات ساخت پروژه و هزینه بالای ساخت	۰.۵۱۹۸۸۵۳۱۵
۱۴	انتخاب سازمان اوقاف و امور خیریه به عنوان بانی در ارکان اوراق وقف	۰.۵۱۵۱۱۷۶۳۳
۱۵	توجه به زمان انتشار اوراق	۰.۴۵۸۱۳۹۱۴

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به نتایج حاصله، مورد به مورد به شرح ذیل، آسیب‌ها بررسی و پیشنهادات و راهکارهای سیاستی و اجرایی، بیان می‌شود تا انشاءالله در جهت رفع مشکلات و گسترش اوراق وقف مؤثر باشد.

در مورد آسیب رتبه اول، سازمان اوقاف باید برنامه‌ای مدون و همه‌جانبه در باب فرهنگ‌سازی مناسب نسبت به کارکردهای وقف و اوراق وقف و ثمرات آن تدوین کند و از همه ظرفیت‌ها در حوزه فرهنگ در جهت آگاهی‌بخشی عمومی بهره‌گیرد. لازم به ذکر است که سازمان اوقاف با همکاری نهادهای فعال در حوزه آموزش و پرورش باید نسبت به نهادینه‌سازی فرهنگ وقف از کودکی در آحاد جامعه اقدام کند.

در مورد آسیب رتبه دوم اگر فقط همین یک مورد در موضوع بازاریابی انتشار اوراق صورت می‌گرفت، کلیت انتشار اوراق وقف به سرانجام مناسبی می‌رسید. چرا که سازمان‌های مردم‌نهاد دارای بستری بسیار وسیع در جهت گسترش موضوعات خیرخواهانه دارند و می‌توانستند در کنار سایر سازمان‌های خیریه (بهبیستی، کمیته امداد

و... نقش مؤثری در این امر ایفا کنند. سازمان اوقاف به عنوان متولی وقف در جمهوری اسلامی ایران در راستای موفقیت هرچه بیشتر خود باید ارتباطات و تعاملات سازنده‌ای را با سازمان‌ها و خیریه‌های دولتی و مردم نهاد برقرار سازد.

در مورد آسیب رتبه سوم، حتماً باید نسبت به جذب منابع مالی پیش‌بینی شده قبل از انتشار اوراق وقف در موارد آتی اقدام شود و درکل نیز باید با توجه به ماهیت وقفی موضوع انتشار اوراق، نسبت به رایزنی با ارگان‌های مختلف در حوزه مدیریت فضاهای تبلیغات شامل سازمان صداوسیما، شهرداری‌ها و همین‌طور سایر فضاهای رسانه‌ای اقدام شود تا بتوان در مورد کم شدن هزینه تبلیغات، هماهنگی صورت گیرد و همچنین بتوان نسبت به انجام فرهنگ‌سازی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت اقدام شود تا بتوان انتظار داشت ذهنیت جامعه همراهی مناسب‌تری در موضوع وقف پیدا کند تا در زمان انتشار اوراق وقف و درکل موضوع وقف همراهی عینی و ملموسی را از جامعه دریافت کرد. با توجه به پیشرفت‌های حوزه تبلیغات و بازاریابی خصوصاً در دهه اخیر لذا سازمان اوقاف قبل از هر اقدام باید از نظرات متخصصان این حوزه در سیاست‌گذاری‌های خود استفاده نماید.

در مورد آسیب رتبه چهارم، پیشنهاد می‌شود که در ابتدا از متخصصانی که در مبحث اوراق وقف دارای شناخت و پژوهش هستند کسب همکاری شود. سپس با توجه به آسیب‌شناسی انجام شده و با توجه به شرایط و الزامات روز جامعه، بهترین متخصصین حوزه‌های مربوطه را گردهم آورده تا در هرچه مناسب‌تر اجرایی کردن انتشار اوراق وقف کسب همکاری شود.

در مورد آسیب رتبه پنجم، هیچ مطلب عینی و ملموسی وجود ندارد و تنها برخی بخشنامه‌های داخلی سازمان اوقاف مواردی را در مکاتبات خود به بخش‌های مرتبط این موضوع ارسال نموده است. پیشنهاد می‌شود که سازمان بورس در کنار سازمان اوقاف با تشکیل تیمی تخصصی جهت مهندسی مجدد فرایندهای انتشار اوراق وقف اقدام نمایند تا با آسیب‌شناسی دقیق، دستورالعملی روشن و کامل را در این موضوع تدوین نمایند.

در مورد آسیب رتبه ششم، باید گفت این موضوع در فضای دیجیتال امروز بسیار ساده قابل رفع شدن است. روش‌هایی همچون بهره‌گیری از اپلیکیشن‌های موبایلی، سامانه‌های پیامکی و بستر اینترنت بانک و همراه بانک، عملاً نحوه پرداخت وجوه را برای سرمایه‌گذاران آسان نموده است. به سیاست‌گذاران این حوزه پیشنهاد می‌شود که از بسترهای ایجاد شده توسط فناوری‌های نوین مالی، در فرایند انتشار اوراق وقف حداکثر استفاده را کنند.

در مورد آسیب رتبه هفتم، عدم پیگیری کافی سازمان اوقاف و یا شاید عدم خواست واقعی سازمان اوقاف در این موضوع و البته عدم تمایل سازمان بورس، به جهت انتفاعی نبودن انتشار اوراق وقف می‌تواند دلیل اصلی این موضوع باشد ولی در کل بهره‌گیری از مکانیسم‌های سازمان بورس در این حوزه کمک شایانی بود و همچنان این موضوع از گزینه‌های اصلی در جهت انجام فرایند انتشار اوراق قابل بیان است. همکاری و تعامل هرچه بیشتر سازمان اوقاف و سازمان بورس و اوراق بهادار می‌تواند به افزایش ضریب نفوذ اوراق وقف در جامعه کمک شایانی کند. لذا پیشنهاد می‌شود که سازمان بورس و اوراق بهادار در سیاست‌گذاری اوراق وقف نقش فعالی داشته باشد.

در مورد آسیب رتبه هشتم، همان‌طور که قبلاً بیان شد یکی از دلایل اصلی شکست ضمنی انتشار اوراق وقف، یکی بودن ناظر و مجری است. حتماً باید این موضوع اصلاح شود و سازمان اوقاف در کنار سازمان بورس نقش نظارتی بر انتشار اوراق وقف داشته باشند و مجموعه دیگر نقش بانی را ایفا کند و یا حداقل یکی ناظر و یکی متولی باشد. زیرا در غیر این صورت نظارت به طور صحیح اتفاق نخواهد افتاد. نظارت هرچه بهتر و کامل‌تر سازمان اوقاف بر اوراق وقف می‌تواند منجر به جلب اعتماد بیشتر واقفین عزیز گردد.

در مورد آسیب رتبه نهم، از ابتدا باید این موضوع مدنظر گرفته می‌شد و فرایند کار به نحوی برنامه‌ریزی می‌شد که همه ارگان‌های مرتبط به نحوی دارای مسئولیت کار می‌بودند و با محوریت یک مجموعه از سازمان‌های مردم‌نهاد کار مدیریت می‌شد و سازمان اوقاف هم از بعد نظارتی روند کار را نظارت می‌کرد و باید تفکیک وظایف بین سازمان اوقاف و سازمان بورس و سایر دستگاه‌های مؤثر صورت بپذیرد. حتی می‌توان

نسبت به تعیین نهاد سیاست‌گذار بالادست اقدام کرد. باید نسبت به ایجاد شورای هماهنگی میان نهادهای سیاست‌گذار اوراق وقف اقدام شود و جلسات اجرایی منظم توسط این شورا صورت بگیرد.

در مورد آسیب رتبه دهم، باید حتماً قبل از انتشار اوراق وقف موضوعات بررسی و جزء به جزء امکان‌سنجی و تأمین اعتبار می‌شد که متأسفانه این امر به نحو مناسبی اتفاق نیافتاده است و تنها می‌توان تلاش کرد تا شاید هماهنگی مناسب‌تری را بین سازمان‌های مربوطه ایجاد کرد.

در مورد آسیب رتبه یازدهم، باید گفت، همکاری سازمان بورس در بعد نظارتی انتشار اوراق وقف کمک شایانی در به ثمر نشستن این اوراق می‌نمود ولی به هر دلیل بنا به مصالح سازمان بورس و یا اولویت‌های کاری سازمان بورس و یا حوزه وظایف سازمان بورس و یا شاید عدم پیگیری کافی سازمان اوقاف و یا عدم خواست واقعی سازمان اوقاف در این موضوع، این امر محقق نشده است ولی همچنان، موضوع نظارت سازمان بورس در کنار نظارت سازمان اوقاف در شرایطی که سازمان بورس و سازمان اوقاف فقط به عنوان ناظر باشند یک راهکار مناسب در جهت انتشار اوراق وقف به نظر می‌رسد. و راهکار دیگر هم می‌تواند ایجاد بستر تابلوی جدید در بورس تحت عنوان اوراق وقف باشد تا در این تابلو بیمارستان‌ها، خانه سالمندان و مراکز خدمات اجتماعی و... عرضه شوند تا افراد خیر بتوانند با خرید اوراق این بیمارستان‌های عرضه شده در تابلو در این امر خیر مشارکت کنند.

در مورد آسیب رتبه دوازدهم، حتماً باید در دوره آتی انتشار این اوراق، دوره زمانی مشخص تعیین گردد و حتماً رعایت شود تا به طور واقعی امکان بررسی وضعیت انتشار باشد تا به وسیله آن در ادامه در جهت باز تعریف شرایط اقدام کرد.

در مورد آسیب رتبه سیزدهم، آن مناسب‌تر بود با پروژه‌ای کوچک‌تر موضوع اوراق وقف را مطرح می‌کردند و بعد از کسب بازخورد از اولین انتشار نسبت به وسیع‌تر کردن پروژه اقدام می‌شد. پیشنهاد این هست که چند مورد از موارد مورد نیاز جامعه که امکان به نتیجه رساندن پروژه، البته با توجه به شرایط پروژه و هزینه‌های آن وجود دارد را از

طریق انتشار اوراق وقف با سرعت مناسبی به سرانجام برسد تا با تبلیغات مناسب در این مورد بتوان برای انتشار اوراق وقف در مقیاس بیشتر تلاش کرد. در مورد آسیب رتبه چهاردهم، باید گفت، سازمان اوقاف باید از نقش بانی در انتشار اوراق وقف پرهیزد سازمان اوقاف باید تنها نقش نظارتی خود را انجام دهد که در این صورت هم مشکل عدم پیشرفت کار برطرف خواهد شد، هم امکان نظارت بهتری خواهد داشت و هم مردم اعتماد بیشتری خواهند داشت. می‌توان از بستر عملیاتی سازمان بورس و اوراق بهادار و نهادهای مالی زیرمجموعه سازمان بورس در جهت انتشار اوراق وقف استفاده کرد.

در مورد آسیب پانزدهم، نکته‌ای که بسیار بااهمیت است، توجه به شرایط اقتصادی جامعه می‌باشد که باید در شرایط رونق نسبت به انتشار اوراق وقف اقدام نمود چرا که در شرایط رکودی قطعاً میزان استقبال بسیار پایین‌تر از زمان رونق خواهد بود. همین‌طور در شرایط التهابات سیاسی و فرهنگی نیز فضای فکری جامعه بیشتر درگیر مباحث مربوطه هست و نمی‌توان انتظار زیادی در به ثمر نشستن مناسب این اوراق داشت.

کتابنامه

- آذر، عادل و رضا یارمحمدی و غلامرضا مصباحی مقدم (۱۳۹۶). «شناسایی و اولیت‌بندی معیارهای تأمین مالی مطلوب در بازار سرمایه اسلامی از منظر اقتصاد مقاومتی» *مطالعات اقتصاد اسلامی*، سال نهم، شماره ۲ (پیاپی ۱۸)، صص ۷۸-۱۱۶
- آذر، عادل و علی رجب‌زاده (۱۳۸۷). *تصمیم‌گیری کاربردی با رویکرد MADM*، تهران: نگاه دانش، چاپ سوم.
- اصغرپور، محمدجواد (۱۳۸۱). *تصمیم‌گیری‌های چند معیاره*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- امیری، هادی و آرمان روشندل و فاطمه صادق‌پور (۱۳۹۴). «عوامل اثرگذار بر خرید اوراق وقفی (مطالعه موردی: آموزش و پرورش)» *اقتصاد اسلامی*، سال شانزدهم، شماره ۶۳، صص ۱۴۷-۱۶۵
- انصاری، مسعود و محمدعلی طاهری (۱۳۸۴). *دانشنامه حقوق خصوصی*، جلد سوم، تهران: انتشارات محراب فکر
- بانک مرکزی بحرین www.cbb.gov.bh
- بستانی، فواد فرم (۱۳۸۲). *المعجم الوسیط*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران

- بهمن پوری، عبدالله و محمدحسن حائری و محمدتقی قنخلعی (۱۳۹۷). «خيار شرط در صلح» فقه و اصول، سال پنجاهم، شماره ۲ (شماره پیاپی ۱۱۳)، صص ۹-۲۱
- جر، خلیل (۱۳۹۳). فرهنگ لاروس، تهران: انتشارات امیرکبیر
- حسینی، سیدعلی و هانیه حکمت و معصومه کاشف (۱۳۹۲). «صکوک اجاره و اوراق مشارکت در تأمین مالی شرکت‌ها» پژوهش حسابداری، شماره هشتم، صص ۱-۲۸
- حلی، جعفر بن حسن (علامه حلی)، (۱۴۰۳ق). «شرايع الاسلام»، بیروت: دارالاضواء
- ذوالفقاری، مهدی و آتوسا گودرزی و بهرام سبحانی (۱۳۹۱). «آسیب‌شناسی پیاده‌سازی اوراق اجاره در بازارهای پول و سرمایه کشور»، اقتصاد اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۱۵۶-۱۳۱
- رحیمی، حمید و علی یزدخواستی (۱۳۹۱). «جایگاه فرهنگ در آموزه‌های دینی ما» مجموعه مقالات همایش ملی وقف (با تأکید بر آموزش عالی)، دانشگاه کاشان، صص ۳۳۴-۳۱۵
- سروش، ابوزر (۱۳۸۶). «بررسی صکوک اجاره» ماهنامه بورس، شماره ۶۵، صص ۲۵-۱۴
- سروش، ابوزر (۱۳۸۷). تأمین مالی وقف با استفاده از اوراق بهادار اسلامی (صکوک)، مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، جلد ۲، تهران: انتشارات اسوه
- سروش، ابوزر و محسن صادقی (۱۳۸۶). «مدیریت ریسک اوراق بهادار اجاره (صکوک اجاره)» اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۷، صص ۱۸۶-۱۵۷
- صندوق الاستثمار فی ممتلكات الاوقاف البنک الاسلامی للتنمیة؛ المؤتمر الثامن لوزراء الاوقاف و الشؤون اسلامیة؛ وزارة الشؤون الاسلامیة و الاوقاف و الدعوة و الارشاد، ۱۴۲۸ للهجره (۲۰۰۷-۲۰۰۸م)
- عابدی، محمد و علی ساعتچی (۱۳۹۶). «تحلیل فقهی و حقوقی مفهوم و آثار «ضم و کیل»»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال نهم، شماره ۱۶، صص ۲۳۱-۲۴۸
- عابدی، صادق (۱۳۸۶). ساختار وقف در جهان اسلام، تهران: بنیاد پژوهش و توسعه فرهنگ وقف
- عمید، حسن (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر
- قانون بودجه سال ۱۳۹۲ کل کشور
- قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران
- مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس و اوراق بهادار www.rdis.ir
- مصباحی مقدم، غلامرضا و سجاد سیاح و محمدمهدی نادری نورعینی (۱۳۸۸). «امکان سنجی وقف سهام و پول؛ مدل صندوق وقف سهام و پول در ایران» جستارهای اقتصاد، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۸۹-۵۹
- موسویان، سید عباس (۱۳۹۱). بازار سرمایه اسلامی (۱)، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

موسویان، سید عباس و ابوذر سروش (۱۳۹۰). «آسیب‌شناسی فقهی اقتصادی مالی اوراق مشارکت در ایران»، *بورس اوراق بهادار*، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۶۰-۲۹
 نجفی، مهدی (۱۳۸۵). «تأمین مالی از طریق تبدیل اموال عینی به اوراق بهادار: مطالعه فقهی اقتصادی صکوک» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام
 Amling, Fredrick. (1989). *Investment: An Introduction to Management Analysis*. Prentice Hall.p77

References:

Iran Civil Law

Iran Budget Law (1392)

- Abedi M., & Saatchi A., (2007) Jurisprudential and Legal Analysis of the Concept and Effects of act Zame vakil, *Studies in Jurisprudence and Islamic Law*, 9 (16), 231-248. (In persian).
 Amid H., (1984), *Amid Persian Dictionary*, Tehran: Amir Kabir Publication. (In persian).
 Amiri, H. & Roshandel A., & Sadegh poor F., (2015) Factors Affecting Purchase of Waqfe Sukuk (Case Study: Education), *Islamic Economics*, 16(63), 147-165. (In persian).
 Ansari M. & Taheri M., (2005). *Encyclopedia of private rights vol (3)*, Tehran: mehrab fekr publication. (In persian).
 Asgharpoor M.J. (2002). *Multiple Criteria Decision Making*, Tehran: Tehran University Publication, 2nd Edition. (In persian).
 Azar, A., & Yarmohamadi Reza, & Mesbahi Moghadam G., (2017) Identifying and Prioritizing Desirable Financial Criteria In the Islamic Capital Market Based on Resistance Economy's Perspective, *Islamic Economics Studies*, 9(18), 78-116. (In persian).
 Azar, A. (2008). *Applied Decision Making: Multi-Attribute Decision Making (MADM)*, Tehran: Negahe danesh Publication, 3th Edition. (In persian).
 Bahman poori A., & Haeri M.h., & Fakhlaei M.t., (2018) Khiyar shart dar Solh, *fegh va osoul*, 50(113), 9-21. (In persian).
 Bostani, F. A. (1382). *Al-Mojam Alvasit*. Tehran. Iran: Tehran University. (In persian)
 Ebadi S., (2007), *Waqf Structure in Islamic World*, Tehran: Foundation of Waqf Research and Developmen. (In persian).
 Helli, J. H. (1983). *Sharaye Al-Eslam*. Beirut. Lebanon: Dar-Alazva. (In persian)
 Hoseini A., & Hekmat H, Kashaf M., (2013) The Role of Ijarah and Mosharekat Sukuk in corporates financing, *Accounting Research* 3(8), 1-28. (In persian).
 Jer, Kh. (2014). *Laroos Dictionary*. Tehran. Iran: Amir Kabir
 Mesbahi Moghaddam G., & Sayyah S., & Naderi Nouraeini M., (2009), Feasibility Stock and Money Waqf: Waqf Fund Model of stock and Money in Iran, *Economic Essays*, 6 (12), 59-89. (In persian)
 Mousavian A., Soroush A., (2011) Jurisprudential, Economic and Financial Pathology of Mosharekat Sukuk in Iran, *Stock Exchange*, 4(14), 29-60. (In persian).
 Mousavian A. (2012), *Islamic Capital Market, Vol (1)*, Theran: Institute of Islamic Culture and Thought Publication. (In persian).
 Najafi, M. (2006). *Financing through the conversion of objective property into securities: Sukuk Economic Jurisprudential Study*, (Master Thesis. Imam Sadegh University. Tehran. Iran). Retrieved from <http://isu.ac.ir>. (In persian)
 Rahimi H., & Yazkhasti A., (2012) *the Position of Culture in our Riligion, National Conferance of Waqf (with the Emphasis on Higher Education)*, Kashan University, 315-334. (In persian).
 Soroush A., & Sadeghi M., (2007) Ijarah Sukuk Risk Management, *Islamic Economics*, 7(27), 157-186. (In persian).
 Soroush A., (2008) *Financing Waqf Using Sukuk, Collection of Articles of Dedication and Islamic Civilization*, Vol 2, Tehran. Osave publication. (In persian).
 Soroush, A. (2007), Investigation Ijarah Sukuk, *Mahnamehe bourse*, (65), 14-25. (In persian).
 Zolfaghari M., & Goodarzi A., & Sahabi B., (2011) Jusrisprudential, Economic and Financial Pathology of Mosharekat Sukuk in Iran, *Islamic Economics*, 12(45), 131-156. (In persian).